

ланками духовного осередку, з метою системного підходу у визначенні значення монастиря у с.Дермань в історії не лише Волині, а й українських земель в цілому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Харлампович К. Острожская православная школа // Киевская старина. – 1987. – Т.7. – Май. – С.177-207; Июнь. – С.363-388; 2. Фотинский О. Очерки из быта монастырских крестьян на Волини в XVII-XVIII в. – Житомир, 1910. – С.22-23; 3. Огієнко І.І. Історія українського друкарства / Упоряд. авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С.Тимошик. – К., 1994. – С.213; 4. Немировский Е.Л. Иван Федоров (около 1510 – 1583). – М., 1985. – С.100-102; 5. Яременко П.К. Український письменник-полеміст Христофор Філарет і його “Апокрисис”. – Львів, 1964. – С.10-24; 6. Исаевич Я.Д. Преименики первопечатника. – М., 1981. – С.11-16; 7. Мицько І.З. Острожська слов’яно-греко-латинська академія (1576-1636). – К., 1990. – С.37-45; 8. Петров М. Волинь. – Спб., 1888.; 9. Батюшков Н.Н. Волинь: Исторические судьбы юго-западного края.- Спб., 1888. С. – 62; 10. Бойко М. Бібліографія церковного життя на Волині. – Блумінгтон, 1974. – С.54; 11. Плічковський Н. Нарис історії української православної церкви. – Австралія, 1985-1988. – С.45-51; 12. Вуйцик В.С. Дерманський архітектурний комплекс // Зоря комунізму. – Острог, 1984. – №148. – С.4; 13. Годованок О. З досліджень Дерманського архітектурного комплексу // Українське мистецтвознавство, 1974. – Вип.6. – С.191; 14. Центральний державний історичний архів України.- (Ф. 2072: Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Спр. 103. Арк. 7, зв.8.; 15. Центральний державний історичний архів України.- (Ф.2072: Дерманський чоловічий монастир).– Оп. 1. – Од. 3б. 62. – С.15; 16. Центральний державний історичний архів України.- (Ф.2072: Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Од. 3б. 62. – С.10; 17. Центральний державний історичний архів України. – (Ф.2072: Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Спр. 31.; 18. Центральний державний історичний архів України.- (Ф.2072: Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Спр. 67; 19. Центральний державний історичний архів України.- (Ф.2072: Дерманський чоловічий монастир). – Оп. 1. – Спр. 39.

С.А. Ланшин

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ В УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ В СЕРЕДИНІ 30-Х РР. XVIII СТ.

В історії української держави можна виділити чимало історичних віх, переломних моментів. Одним з них можна без сумніву вважати події, пов’язані зі смертю Д.Апостола та запровадження в Україні Правління гетьманського уряду.

В другій половині XVII – на початку XVIII ст. суспільно-політична ситуація в Україні обумовлювалася такими провідними чинниками: по-перше, перебуванням її земель у складі різних великих державних утворень з досить агресивно налаштованими урядами щодо сусідніх країн і, зокрема, прагненням до швидкого підкорення українців своїй владі; по-друге, довготривалими і виснажливими як щодо матеріальних ресурсів, так і людських втрат війнами та ін.¹

Існування автономної козацької України в середині 30-х рр. XVIII ст. було для московської політичної системи аномальним явищем. У державі, де влада царя була теоретично необмеженою, не було місця територіальним привілеям, корпоративним правам соціальних груп, магдебурзькому праву або Литовському статуту — тобто усім суттєвими елементами українських прав і вольностей².

Російська централізаторська політика в Україні передбачала: 1) цілком підкорити собі українську правлячу верхівку і простий люд; 2) підпорядкувати своїм інтересам українське врядування, економіку, культуру; 3) максимально скористатися людськими й господарськими ресурсами України. Слід зауважити, що Україна не становила у цьому відношенні винятку, оскільки царський уряд провадив аналогічну політику як в інших сусідніх з імперією землях, так і в самому її центрі³.

Одразу ж після смерті Апостола нова імператриця Анна Іоаннівна знову заборонила вибори гетьмана й заснувала ще одну колегію під назвою «Правління гетьманського уряду».

Вивчення питання взаємин України та Росії є актуальним як виходячи з наукових завдань, так і з огляду на сучасну політичну ситуацію. Саме вивчення відносин цих держав в минулому створює базу для унеможливлення політичних помилок в наші дні.

Особливо актуальним подібне дослідження стало з проголошенням незалежності України, коли з’явилася можливість для вивчення невідомих сторінок в історії нашої

Батьківщини.

Історіографія аналізованої проблеми невелика. На жаль, в історії України немає жодного дослідження, присвяченого політико-адміністративному аспекту діяльності Правління гетьманського уряду в 1734-1750 рр. Серед досліджень, які так чи інакше торкалися цього питання, слід виділити роботи О.Апанович, М.Аркаса, О.Гуржія, Л.Мельника, М. Слабченка, В.Смолія.

Метою нашого дослідження є вивчення об'єктивних та суб'єктивних передумов політичних змін в Україні-Гетьманщині в середині 30-х рр. XVIII ст. на основі даних наукових розвідок, що стосуються визначеної проблематики,

На початку 1734 року стан здоров'я гетьмана Данила Апостола різко погіршився. Записи цього знаходимо в щоденнику Якова Марковича: „13 января 1734 года гетман, господин Апостол, повторно заболел тяжкою прежнею своею болезнью паралитичною, которая отняла ему свободную мову, а уже 15 января, «паки в болезни своей никакой не ощущая отрады, к большему стал приходит бессилию, и приключилась ему другая болезнь, именуемая Lethargus. 17 января 1734 года с полдня в 5-м часу вечера» Апостола не стало. „Богато убранное” тело его было „положено публично” в столовой избе при почетном карауле из четырех российских капралов”⁴.

Помираючи, Д.Апостол мав надію передати владу генеральній старшині до обрання нового гетьмана. Проте, генерал-майор Семен Нарішкін, намісник царя при гетьмані, та князь О.Шаховської, якому було доручено упорядкування слобідських полків, стали на заваді автономістським планам Д.Апостола.

Відповідаючи на лист кабінет-міністрів Остермана і Черкаського, в якому ті запитували, що робити у разі смерті Д.Апостола, Шаховської рекомендував, що як під час хвороби гетьмана, так і після його смерті правління військовою канцелярією слід доручити Нарішкіну, оскільки, допустивши старшину до правління, у разі не вигідних для Росії дій, важче буде їм протистояти. «У давнину мою тут, - писав Шаховської, - хоча гетьман і один був, проте деякі справи, на мою думку, вирішувалися повільно, а одну людину легше переконати, ніж вісім. Чи не зволить її величність після смерті нинішнього гетьмана визначити одну персону, як тепер генерал Нарішкін, якого назвати намісником гетьманства, щоб він всі військові і громадські справи вирішував на підставі малоросійських прав і звичаїв, без повільності і тяганини»⁵.

Думку О.Шаховського врахували і 12 червня С.Нарішкіну була відправлена імператорська грамота з наказом невідкладно Генеральну Військову канцелярію прийняти у своє відомство, всі малоросійські справи вирішувати за законом і наглядати, аби нічого в канцелярії не робилося без його відома і наказу, особливо, щоб не посилали універсали та листи в полки.

Вже в день похорону гетьманські клейноди і навіть особисті нагороди Д.Апостола були вилучені царським намісником. Про це Я.Маркович записав: „27 января 1734 г. клейноты и кавалерия взяты в Министерскую канцелярию”⁶.

Майже одразу після смерті Д.Апостола 29 січня в Кабінеті міністрів у Петербурзі відбулася нарада, основним питанням якої було вироблення стратегії дальшої політики щодо України. Замість обрання нового гетьмана царський уряд вирішив відновити діяльність Малоросійської колегії. З метою уникнення невдоволень та заворушень серед українського суспільства це рішення було ухвалено тримати в таємниці, а новий орган управління іменувати „Правлінням гетьманського уряду”.

Офіційно ж листи-патенти її величності імператриці усієї Русі, адресовані козакам, підтверджували всі укладені раніш угоди з гетьманом Б. Хмельницьким, як і право вільно обирати гетьмана. У тих же листах цариця наказала утворити регентську раду, що складалася б з шести осіб, щоб залагоджувати всі справи у Малоросії, чекаючи дня, коли можна буде обрати гетьмана - людину здібну й високообдаровану, гідну посісти таке визначне місце⁷.

Незабаром, 31 січня 1734 р., царський уряд надіслав в Україну Грамоту старшині й українському народу. До неї було додано ще 10 грамот для розсилання у полки, а "для

роздачи в народ" — "друковані листи". В Грамоті цариця запевняла український народ, що нове Правління на чолі з князем О.Шаховським вводиться тимчасово — "до впредь будущего о избрании гетмана соизволения", що козацтво й Гетьманщину царський уряд буде при всіх "правах и привилегиях во всем по пунктам гетмана Богдана Хмельницкого содержать".

Разом із указами 31 січня була надіслана Інструкція новостворюваному Правлінню в Україні стосовно поточних дій та рішень. В ній визначалося, що Правління на чолі з О.Шаховським має діяти згідно з попередніми інструкціями та "решительными пунктами" гетьману Д.Апостола 1728 р., всі справи вирішувати "с общего согласия и совета". В судочинстві бути суду й розправі "по прежнему обыкновению": зберігалися сотенні, полкові й Генеральний суди; апеляції відповідно мали розглядатися від нижчих до вищих судів, а хто не задоволений рішенням Генерального суду, той може подати апеляцію до Канцелярії Правління гетьманського уряду та "бить челом" в Сенаті. Отже, вищою апеляційною установою ставала імперська установа — Сенат. Податки, як і раніше, повинні збирати два генеральні підскарбії, один — росіянин, другий — з української старшини (згідно з "решительными пунктами" 1728 р. та інструкцією підскарбійам від 1729 р.). Всі зібрані кошти мали йти "на потребные действительные войсковые расходы", звіт про прибутки і видатки необхідно було подавати в Канцелярію Правління гетьманського уряду, а після його "освидетельствования" в Правлінні відсилати до Сенату, в Канцелярію малоросійських справ. Кошти, що збиралися спеціальними збирачами гетьману "на булаву", з його маєностей, ні на які видатки не можна було використовувати без царського указу (з них 3000 руб. щорічно мали видавати вдові гетьмана).

Заміщення старшинських "урядів" мало здійснюватися згідно з "решительными пунктами" 1728 р. (пункт 3-й: "в генеральную старшину и в полковники выбирая прежде кандидатов человека по два и по три, писать к Е. И. В. и требовать указа..."). Утримання найманих військ (сердюків і компанійців) мусило здійснюватися теж згідно з "решительными пунктами" (пункт 6-й: дозволено мати три полки найманців, по 500 чол. в кожному). Наказувалося "без упущення времени" довести до завершення роботу (почату ще за гетьмана Апостола) по складанню зводу законів Гетьманщини — на основі Литовського статуту, "Саксону" та Магдебурзького права. У всіх справах Правління мало діяти згідно з царськими указами та "решительными пунктами" 1728 р., якщо ж члени Правління "по тамошнему усмотрят... к лучшему и удобнейшему для предосторожности интересу нашего И. В. и для целости и содержания в добром порядке малороссийского народа: о том доносить, с приложением своего мнения"⁸.

Крім того, „Решительные пункты" передбачали діяльність Генерального суду, (колегіального органу, який складався з трьох суддів росіян і з трьох українців). Старшини мали вибиратися вільними голосами, але тільки як кандидати, а після «народного» подання їх мав призначати цар. Російське військо мало залишатися на тих самих умовах, що й раніше. Податки мали йти не до царської казни, а в гетьманську скарбницю, але для контролю встановлювали не одного, а двох підскарбіїв: одного росіянина, а другого - українця. Козацьке право на куплені й вислужені маєності залишалося за царем, митні збори з привізних товарів мали належати до царського скарбу⁹.

Нарешті 1 лютого 1734 р. було видано царський указ про підпорядкування Правління гетьманського уряду Сенату та про створення при ньому особливої Канцелярії малоросійських справ.

„Правління гетьманського уряду" складалося з шести осіб: трьох росіян та трьох українців. Російську сторону представляли князь О.Шаховської, князь І.Барятинський та полковник В.Гур'єв; українську – генеральний обозний Я.Лизогуб, генеральний осавул Ф.Лисенко та генеральний підскарбій Я.Маркович.

Члени правління формально вважалися рівними: засідали за одним столом (царські сановники – з одного боку, старшини – з іншого), однак всім керував О.Шаховської. У своїй діяльності він повинен був керуватися „Решительными пунктами" Д.Апостола, проте

ігнорував їх, отримавши таємні інструкції царського уряду. Вони вимагали від намісника контролювати діяльність Генеральної військової канцелярії (передусім - фінанси), сприяти зближенню росіян та українців шляхом змішаних шлюбів (в першу чергу, козацької старшини та російського дворянства), в той же час всіляко перешкоджати шлюбом та зближенню українців з польською, литовською та українською правобережною шляхтою.

Найповніше всю систему політики російського уряду в Україні-Гетьманщині віддзеркалює "Высочайше утвержденная секретная инструкция", видана О. Шаховському "по управлению Малой Россиєю, по которой, будучи в Малой России, поступать надлежит" від 13 вересня 1734 р., наказуючи О.Шаховському "смотреть накрепко, чтоб как в главных делах, так и в прочих никакой противности не было, и народ к тому побуждаем от кого не был и разведывать того накрепко всякими способами", таємна інструкція вимагала "немедленно о том доносить", а в крайньому випадку, "буде для отписывания времени не будет, чинить, что надлежит по своему рассмотрению; и ежели в таком случае явится кто из старшины и из полковников, и их брать под караул, и не допускать того зла до расширения". В питаннях кадрової політики в Гетьманщині інструкція рекомендувала: "Усматривать во всяких обхождениях, кто из старшин и из козаков к Нам и к стороне Нашей доброжелательны, и какого уряда достойны, и в такой случай, когда придет где полковникам и старшине перемена, усматривать вам, чтобы в те чини верные и доброжелательные нам люди произведены были, и таковых, обще с генеральною старшиною, в кандидати писать в Сенат, в Канцелярию малороссийских дел, в Кабинет Наш, кому из тех кандидатов пристойнее быть, доносить секретно". З метою внести ще більший розкол в українське суспільство, налаштовуючи рядове козацтво і поспільство проти старшин, інструкція наказувала: "Пристойним образом внушать малороссийскому народу, а паче козакам, что Наше И. В. содержим их в милости своей при данных им от Нас милостивых привилегиях, а ежели им от генеральной старшины и от полковников, також от полковой старшины и от сотников будут тягости, как в накладе вина и в прочих питьях, и в съестных припасах, и в сборе денег, в работе, и в привращении козаков в подданство, то б они били челом на них в том, как о сем выданными в 1728 г. указы опубликовано"¹⁰.

Вже в перші місяці свого правління О.Шаховської зіткнувся з фактом існування серед частини старшин прагнення зберегти гетьманство. Як писав С. Соловійов, коли старшинам була оголошена воля цариці щодо нової форми управління в Україні — Правління "из шести персон", то О.Шаховської запропонував їм послати Анні Іоаннівні "благодарственную челобитную". Зрештою чолобитна була написана, генеральні старшини її підписали, але тут генеральний суддя Михайло Забіла став говорити О.Шаховському, чи не можна затримати чолобитну допоки не з'їдуться до Глухова всі полковники. О.Шаховської відмовив, мовляв, досить того, що підписалися генеральні старшини. Але прохання М.Забіли викликало підозру у О.Шаховського, і російський можновладець став таємно вивідувати про причину цього прохання. Нарешті генеральний писар Турківський сказав правду: говорив йому таємно генеральний суддя Борозна, ніби у грамоті цариці нове правління Україною призначене лише до обрання нового гетьмана і тому в "благодарственной челобитной" слід просити про призначення виборів нового гетьмана. Занепокоєний О.Шаховської писав до Петербурга: "Кому они гетманом быть желают, того подлинно я знать не могу, а видно, что они гетмана желают"¹¹.

На жаль, протест козацької старшини не мав позитивних наслідків і вже 22 травня 1734 року розпочалася колегіальна робота „Правління гетьманського уряду”. Першим кроком нового органу став перепис усього населення в Україні: записано у ревізійні списки усіх козаків, селян, підсусідків усякого стану, городян і ремісників для того, щоб легше було обкласти народ платежами та повинностями і знати було, скільки має народ платити у царську казну¹².

Це обумовило збільшення податків та інших повинностей, що викликало невдоволення козацької старшини та вимогу відновлення гетьманства. Царський уряд тримав старшину під загрозою підбурювання проти неї селянства. Кожний прорахунок української

адміністрації, кожна скарга простого люду на старшину використовувалися царським урядом як привід для впровадження адміністративних «покращень». Ці нововведення незмінно супроводжувалися благочестивими деклараціями про те, що в їхній основі лежить монарше піклування про суспільний добробут. Підтвердженням цього є таємна інструкція О.Шаховському про поширення серед населення чуток про те, що весь податковий тягар та наступ на права українців походять від гетьманів, тому без гетьмана буде краще. Це мусило б переконати українців у тому, що скасування Гетьманщини найкраще відповідає їхнім інтересам.

Царський намісник вважав, що російський уряд надто терпимо ставиться до українців, тому запропонував передати владу одному правителю, маючи на увазі себе: "О намерении ее величества быть ли гетману или не быть точно не известен, однако представляю мое мнение ... не соизволит ли ее величество по смерти нынешнего гетмана определить одну персону, которого назвать наместником гетманства, чтоб он все войсковые и челобитческие дела отправлял на прежнем основании их малороссийских прав и обыкновений со всяким прилежанием без медленности и волокиты, дабы весь малороссийский народ мог получать от него всякое удовольствие, чем бы час от часу, а не вдруг, и к прочим обычаям удобнее было их склонять по воле ее величества..." Стосовно поширення на Україну російського законодавства, то О.Шаховської вважав, що ще не час: "...а чтоб ныне вдруг переменить и содержать их не по прежним правам, этого я не считаю полезным, ибо при гетмане бывало так, а теперь иначе"¹³.

Задовольняючи домагання О.Шаховського, царський уряд відходить від проголошеного ним же принципу колегіальності в управлінні Україною, надаючи йому право одноосібно вирішувати найважливіші (таємні) справи. 21 квітня 1735 р. надійшов указ Сенату, в якому, зокрема, зазначалося: "Посылаемых в Сенат из Генеральной войсковой канцелярии о разных делах доношениях, в которых секрету находится не будет, ему, генерал-лейтенанту, мнения свои показывать обще со всеми присутствующими в Генеральной войсковой канцелярии членами, а ежели случатся во оной Канцелярии секретные дела, о которых другим и знать не подлежит, и об оных делах токмо одному ему, генерал-лейтенанту, мнение свое объявлять". 24 квітня надійшов новий указ — про право О.Шаховського одноосібно вирішувати також важливі кадрові питання: "Впредь на упалые места старшин представлять кандидатов, а кто из тех кандидатов к тому достойнее, о том в Кабинет Нам по данной вам инструкции писать секретно, а чтоб старшинам подавать челобитье, показывать, кого из кандидатов производить, того впредь в обычай не виводить..."¹⁴.

Отже, О.Шаховської фактично став одноосібним управителем України-Гетьманщини. Згодом замість О.Шаховського було призначено І.Барятинського. Проте, незалежно від того, хто очолював „Правління гетьманського уряду”, характер колонізаторської політики Російської імперії в Україні не змінювався. Царські намісники діяли жорстоко, грубо, свавільно, нехтуючи інтересами та звичаями українців. За понад десять років правління Гетьманщиною Правління гетьманського уряду завоювало собі лихої слави через примхи чиновників та їхню брутальність¹⁵.

Так, у 1734 р. новий голова Губернаторської ради князь І.Барятинський заарештував Київський магістрат, конфіскувавши його давні хартії прав, щоб із часом міщани забули їхній зміст і не могли порушити питання про свої права, не маючи документів. Того ж року імперський Сенат двічі відмовлявся затвердити посадником Києва українця, поступившись лише після того, як було доведено, що у місті немає жодного росіянина, який міг би претендувати на цю посаду.

За правління Анни Іоаннівни та її могутнього фаворита — німця Ернста Бірона старшину Лівобережної України охопили фаталістичні настрої, її представники уникали громадських справ, зосереджуючись натомість на приватному житті. До цього, зокрема, спричинилося застосування ганебного принципу «слова й діла», за яким найменша критика чи незгода з царським режимом чи то на словах, чи на ділі ставили людину під загрозу

Таємної канцелярії, де її допитували, піддавали тортурам, могли стратити чи засудити заслання. Більше того, за принципом «слова й діла» навіть найближчі друзі або члени сім'ї громадянина були зобов'язані доносити владі про його підозрілі розмови та поведінку. Характеристику діяльності таємної канцелярії подає автор «Історії Русів»: «їх діла і подвиги, на теперішній час, здалися б гарячковими привидами або божевіллям, але тоді це були справи важні, секретні й давали великі доходи. Людей катували й мучили на підставі самих тільки доносів та всяких причіпок розквартированих солдат і для доносу досить було тих слів «о слові й ділі»; вони були для злих і нікчемних людей немов талісманом злоби й помсти»¹⁶. Відтак страх і підозрілість стали на Лівобережжі буденним явищем.

За біронівщини, тобто періоду панування фаворита цариці Анни, селяни й козаки також терпіли поневір'яння. Найбільші їхні лиха були пов'язані з російсько-турецькою війною 1735—1739 рр., в якій Лівобережжя слугувало головним плацдармом імператорського війська. Втрати українців у цій війні сягнули 350 тис. (157 тис. козаків і 205 тис. селян). До того ж у 1737—1738 рр. Україна була змушена утримувати власним коштом від 50 до 75 російських полків. Це обійшлося Гетьманщині в 1,5 млн. карбованців.

Випробування, перед якими поставила українців російсько-турецька війна, були для них подвійно нестерпними, оскільки війні передувала довга низка спустошливих конфліктів. Переважна більшість козацько-польсько-російсько-турецьких військових конфліктів, що тривали мало не століття, точилася саме в Україні. До 1740 р. Україну було зовсім знекровлено. Навіть російські офіцери, які подорожували нею, були вражені картиною занепаду господарства. Так, російський державний діяч, міністр Волинський, проїжджаючи через Україну, писав у Петербург, що доти він навіть не уявляв, як вона спустошена і скільки людей знищено. „До самого в'їзду в Україну не думав я, що вона така пуста, що така скількість місцевого населення пропала, а й тепер таку силу людей вигнано на службу, що не залишилося хліборобів, потрібних, аби засіяти бодай стільки хліба, щоб прогодувати самий край... Багато ланів не засіяно, бо нема кому працювати та й нема чим. Адже волів, якими тут орють, усіх забрано й заморожено в поході, а що лишилося, те тепер збирають.»¹⁷

Протягом наступних десятиліть українська старшина скаржилася на те, що вона не в змозі відновити господарство країни.

Таким чином, створення Правління гетьманського уряду було наступним після заснування Малоросійської колегії кроком у напрямку обмеження автономії України, проявом політики національного гноблення, яку ще більше посилив царизм у другій чверті XVIII ст.¹⁸. З часом саме ім'я України царський уряд вивів з обігу, замінивши його спочатку Малоросією, а згодом і Південно-Західною Росією. Робилося це з метою викорінення ідей незалежності, автономії українського народу.

При цьому уряд цариці Анни Іоаннівни розумів, що здійснює ризиковані політичні дії в умовах ускладнення зовнішньополітичного становища Росії, зокрема, наближення російсько-турецької війни, але розраховував, що кардинальні зміни в управлінні Гетьманщиною не загрожуватимуть його позиціям у ній завдяки умілому використанню психології наївного монархізму козаків і селян. До того ж, український народ, стомлений безконечними війнами та деморалізований політикою терору царя Петра, був не в змозі активно реагувати на всі ці зміни, а національну еліту — в особі старшини, — не менш деморалізовану, можна було легко повернути на свій бік "царськими милостями" — маєтностями, чинами й привілеями, наданням прав російського дворянства тощо¹⁹.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII: кордон, населення, право. – К., 1996. – С.220; 2. Софроненко К.А. Деятельность Малороссийского приказа Русского государства во второй половине XVII — начале XVIII века / Вестник Московского университета. - № 2. - М., 1957. – С.258; 3. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. – К., 1998. – С.359; 4. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. - М. 1859. - С.409-410; 5. Ключевский. Курс русской истории. Лекция LXX. – Петроград, 1918. – С.459; 6. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. - М. 1859. - С. 416-417; 7. Жан-Бенуа Шерер. Літопис Малоросії, або Історія

.....
козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії. – К., 1994. – С.292-293; 8. Полное собрание законов Российской империи. - Т. IX. - Док. № 6540. - С. 261-262; 9. Шевчук В. Данило Апостол і його реанімаційні зусилля щодо збереження козацької держави //Розбудова держави. – 1994. - №1. – С.47; 10. Сборник имп. Русского исторического общества. - Т. 108. - Док. № 131. - С. 369-371; 11. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. — Кн. X. — Т. 20. — М., 1963. - С. 583; 12. Аркас М. Історія України-Русі. – Одеса, 1994. - С.313; 13. Соловьев С. М. Вказана праця. — Кн. X. — Т. 20. — М., 1963. - С. 580-581; 14. Мельник Л.Г. Правління гетьманського уряду (1733-1735 рр.) //Український історичний журнал. – 2001. - №5. – С.90; 15. Дорошенко Д. Нарис історії України. - Т. 2. - С. 191; 16.Кониський Г. Історія Русів.- М., 1846. - С.296; 17. Смолій В.А., Гуржій О.І., Іванченко Р.П., Мишанич О.В. Важкий шлях. – К., 2002. – С.23; 18. Апанович О. Ще одне джерело з історії України XVIII ст. //Наука і культура. – Український Щорічник. –К., 1989. - Вип. 23. - С.218-219 ; 19. Мельник Л.Г. Вказана праця. – С. 91.

В.М. Шеретюк

УКРАЇНСЬКЕ КОНФЕСІЙНЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИКИ РОСІЇ КІНЦЯ XVII – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVIII СТ.

Період правління Петра I із характерною для нього зовнішньополітичною активністю започаткував швидкий процес інтеграції Росії до Європи. Кардинальна переорієнтація Москви кінця XVII ст. з азійського напрямку на європейський вимагала зміни підходів щодо форм і методів дипломатії. І якщо до початку XVIII ст. зовнішня політика Московської держави мала регіональний характер, то дипломатія, започаткована молодим царем Петром I, як зауважує М. Молчанов, "мала уже зовсім іншу сферу політичних інтересів, які охоплюють усю Європу".¹

Прагнення Росії швидко влитися в ряди провідних держав Європи ставило перед її керівництвом комплекс завдань, вирішення яких потребували як досвіду, так і необхідних матеріальних ресурсів. На кінець XVII століття Росія з її природними багатствами, ресурсами могла забезпечити активність на зовнішньополітичному напрямку. Щодо досвіду, то російська дипломатія переймала його у своїх європейських колег, при цьому активно використовуючи свій власний. Про це свідчить активне задіяння російською дипломатією на міжнародній арені конфесійного чинника в контексті дипломатичних, воєнно-стратегічних, економічних та ідеологічних заходів.

Досвід оперування Росією конфесійним питанням у зовнішній політиці тягнеться з періоду боротьби із Великим Князівством Литовським за руські землі (початок XVI ст.). Обмеження прав православної церкви у Литві Москва використовувала як привід до втручання у внутрішні справи західного сусіда. Це ж гасло захисту православ'я було використане у 1653 р. як привід для оголошення Речі Посполитій війни. Підставою для підняття на міжнародному рівні конфесійного питання була IX стаття "Вічного миру" 1686 року, за якою Росія отримувала право контролювати становище православної церкви Правобережної України в Речі Посполитій². Це право підтверджувалось і фактом переходу у 1686 р. під зверхність Московського патріархату Київської митрополії, у тому числі православних епархій Правобережної України. За таких умов Росія виступала як політичний і релігійний гарант прав і привілеїв православної церкви в Речі Посполитій. Зважаючи на нератифікованість польським сеймом договору 1686 р. та на характерну для католицької Польщі названого періоду релігійну нетерпимість, порушення прав православної церкви в Речі Посполитій набуло масштабного розмаху³. Потік скарг до російської столиці від православного духовенства та мирян Правобережної України був вагомою підставою для московського патріархату і російського уряду для вжиття заходів на захист єдиновірців.

Рівень дослідження конфесійного питання у зовнішній політиці Росії кінця XVII - першої чверті XVIII ст. є недостатнім, фрагментарним. До даного питання побіжно дотикалися дослідники: М.Костомаров у праці „Последние годы Речи Посполитой”, (Т.17. СПб., 1886 р.), М.Бантис-Каменський „Историческое известие о возникшей в Польше унии” (Вильна, 1866 р.), В.Антонович „Очерк состояния православной церкви в юго-западной